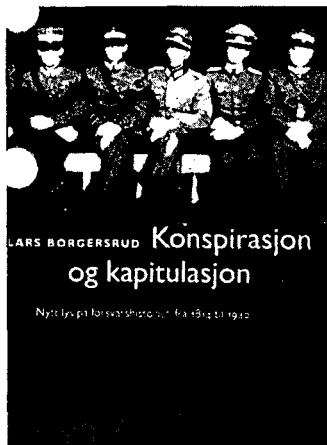

Før anmelderen slipper superlativene løs, bør det understrekes at boken inneholder detaljerte beskrivelser av mange klostere: – både arkitektonisk og liturgisk. Boken er full av poetiske skildringer av antikken. – fra en verden som er i ferd med å bli borte.

Forfatteren formidler kunnskap på en intelligent måte om de guder og konger, munk og soldater som alle befinner seg eller befant seg i skyggen av Bysants. Den dag i dag kaster skyggen fra Bysants sitt mørke over Midt-Østen

Svein Iversen

– Et tankevekkende forsøk

Konspirasjon og kapitulasjon

lytt lys på forsvarshistorien fra 1814 til 1940

Av: Lars Borgersrud
Oktober Forlag, Oslo 2000
Innb. 384 s, ill.
Pris kr. 348,-
ISBN 82-7094-866-7

Historien er nådeløs. Den skaper myter om helter så vel som skurker og forrædere. Den skaper ideestrømninger som enten lovprises eller demoniseres. Historien former våre idealer og fordommer. Dette har Lars Borgersrud vært klar over helt siden han startet på sitt hovedfagsstudium i Oslo. Lars Borgersrud har nemlig aldri sett det som særlig fortjenstfullt å strø sand på andres forskning.

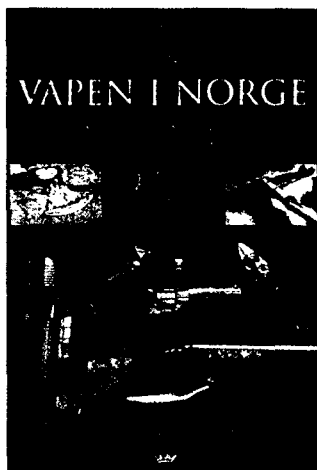
I sin nye bok Konspirasjon og kapitulasjon, tar han et oppgjør med tidligere forfatters og

– Fra spyd og luntelåsmuskett til Krag-Jørgensen og bajonett

Våpen i Norge

Av Per Terje Norheim
N.W. Damm & Søn AS 2000
Innbundet/Format
21x28 cm
237 sider
Illustrert m/ 180 bilder i farger
Pris kr 478,-
ISBN- 82-512-0523-9

Skal man innledningsvis mene noe om dette praktverket, så må man være enig med forlaget som presenterer boken som norsk våpenhistorie på det beste. Boken omhandler norsk våpenhistorie fra bjørnespydenes tid og frem til de moderne geværer. Her er praktfulle eksempler på vakker håndverk fra spyd og luntelåsmuskett til Krag-Jørgensen og bajonett. Det stopper der, det tror jeg er bra. Moderne våpen er effektive, men har ikke tidligere tiders skjønnhet og faller derfor ofte gjennom, – også som veggpryd, – og for en veggpryd. Her finner man det meste, – og det meste av det beste! Er det så også en god bok? Ja, definitivt, – både for amatører og for mer seriøse samlere selv om de antagelig velger mer dyptpløyende litteratur. Men formen er leservennlig og henvender seg til et publikum som gjerne skulle vite litt mer om nettopp norske våpen, – og slik sett så er det en utmerket bok skrevet av en samler med kjærlighet til det han beskriver. Forfatteren, som har sitt daglige virke i næringslivet, – nå som direktør i selskapet Unitor, – har samlet våpen i mer enn 35 år og vet hva han skriver om. Han har dessuten vært formann i Norsk Våpenhistorisk Selskap og redaktør for medlemsbladet. Han er også medlem i flere internasjonale våpenforeninger, og har utstrakt kontakt med samlere og museer i inn – og utland. Han har tidligere skrevet mange artikler om våpen og våpenhistorie, og i denne bokserien har han tidligere skrevet boken «Norske Sølvbeger».

Nå er han altså her igjen, og i lett populistisk form gir han på 237 sider leserne et glimt av utviklingen i Norge basert ikke bare på praktvåpen med overdådige dekorasjoner og utforminger, men også mange av de vanligste bruksvåpen man fant på nær sagt hver eneste gård og dessuten etterhvert også i de mange hjem i byene etter hvert som medlemskap i skytterforeninger ble alt mer vanlig. I dag er alle disse våpen først og fremst antikviteter og samlerobjekter. Boken viser tidsriktige eksempler på det meste, – også det beste av det beste og her er mye å glede seg over for alle våpen – interesserte jegere, både sivile og militære skytter og alle som ellers har et forhold til våpen og norsk våpenhistorie. Boken er uvurderlig for samlere og alle som er interessert i gamle våpen gjenstander og antikviteter. Den er velredigert, imperisk, lettlest og satt med typer som gjør at også eldre lesere vil ha glede av verket. Papir og trykk er det beste; – bokdesign og lay-out er ved Vidar Grimshel, repro ved Capella Media, mens trykk og ferdiggjøring er ved DELO-Tiskarna Korotan Ljubljana, Slovenia; – bedre kan det ikke gjøres. Bildene er praktfulle. Hovedfoto for verket har vært Erik Fuglseth, som har tatt de fleste bilder, dvs bilder av de våpen som er i privat eie, men det er

også fotografert fra Universitets Oldsaksamling, samt har også Erik Irgens Johansen, Ørnulf Hjort Sørensen og Ove Holst bidratt sammen med Forsvarsmuseet (FMU) ved fotograf Even Strømman. Av andre institusjoner som har bidratt kan nevnes NTNU, Vitenskapsmuseet i Trondheim, Norsk Folkemuseum, Marinemuseet i Horten, Nasjonalgalleriet, De Sandvigske Samlinger, Maihaugen, Norsk Skogbruksmuseum, og ikke uventet også Tøjhusmuseet i København og De Danske Kongers Kronologiske Samlinger på Rosenborg Slott (foto: Weiss & Wichmann). Vi kan aldri løpe fra vår felles dansk – norske historie, – ei heller her! Totalt snakker vi om 180 vakre illustrasjoner som gjør leseren delaktig i deler av Per Terje Norheims viten og samling over mange år. Av naturlige grunner har våpenproduksjonen i Norge vært relativt beskjeden. Mange av de våpen som i dag finnes i landet, ble i sin tid importert. Likevel har nordmenn markert seg som dyktige våpenhåndverkere og også bidratt med teknisk utvikling og patenter: – også dette er tatt med.

Som anmelder er jeg enig med forlaget når det i bokens vaskeseddel skriver om årsaken til at denne enestående samling har kunnet finne veien mellom to permer ut til leserne, – I Norge har vi hatt en nært forhold til våpen, enten det var våpen til jakt, konkurranse eller forsvar. I lange perioder var det direkte straffbart ikke å eie et våpen; – hele landets forsvar var basert på at alle voksne menn eide og møtte med egne våpen, den såkalte «bondebevæpning».

En takk til forfatteren og andre som har gjort boken mulig. Den er – ikke overraskende – utgitt med støtte fra Norsk kulturfond. Anbefales på det beste!

Lars Reiermark

forts. fra forrige side

historikerens tilfeldige og ofte ukritiske bruk av forsvarsets egne kilder. Langt på vei fortøner Borgersruds bok seg om en tilbakevisning av bla. deler av Forsvarets Krigshistoriske avdelings tallrike bind om kampene i april dagene her hjemme for 60 år siden. Men han gir vel hugg også til andre.

Mye av stoffet har nå vært kjent lenge. Under synonymet «Ottar Strømme» utga Lars Borgersrud i slutten av 70 årene flere bøker med fokus på Forsvarets rolle i kampen mot den indre fiende. Disse bøkene var preget av en frisk språkdrakt og et levende engasjement og fungerte som døråpnere for en rekke historikere. Men Konspirasjon og kapitulasjon er mer enn en ren redigering av tidligere stoff. Her er også nye vinklinger særlig i forbindelse med utløsningen og gjennomføringen av Forsvarets mobilisering i 1940.

Borgersrud skal ha ros for sitt nybrottsarbeid. Men spørsmålet blir likevel om ikke han blir for ensidig i sin fokusering på offiserens rolle og på hvilke krav vi kan stille til dem? De opererte nemlig ikke i et vakuum. Dette blir tydelig når vi ser på oppbygningen av en «hær i hæren» i unionstiden, hvor politikerne og offiserene i fellesskap sørget for at den svenske kongen bare fikk kontroll over en liten del av det norske forsvar. kolonihæren ble til en frigjøringshær.

Lars Borgersruds konspirasjonslinje er energisk og insisterende gjennomført. Men han vekker motforestillinger. Den er ikke klar i den sammenheng han mener å påvise mellom mellomkrigstiden politisering og mobiliseringskaoset den 9. april.

Tyskernes suksess 9. April berodde som kjent på at deres aksjon lot seg gjennomføre som et strategisk overfall, det vil si en operasjon basert på fullkommen hemmelighet. Men ingen hadde på forhånd regnet med at en slik aksjon var teknisk mulig å gjennomføre innenfor et farvann som tilhørte fiendens nær-

område. Verken norske eller allierte generalstabsoffiserer hadde trodd at en stormakt kunne slå til samtidig fra Ofoten til Oslo med en landgangsstyrke tilstrekkelig til å innta hele landet. Det er og blir et tankekors at en styrke på 8000 mann var nok til å sikre erobringen av Norge i første fase.

Krise og krisereaksjoner står i fokus hos Borgersrud. Verken politikere eller offiserer går fri. Sjøkkfasen ga seg mange utslag. Hvordan man vil bedømme disse handlingene vil i høy grad variere med politiske plasseringer og sympatier. Men utover det finnes det selvfølgelig kriterier som gjør det mulig å måle graden av aktsomhet, grunnlaget for å påberope seg konstitusjonell nødrett og eventuell tilstedeværelse av en større eller mindre grad av feilvurdering. Derfor har Konspirasjon og kapitulasjon sin berettigelse. Den får oss til å betrakte deler av historien med nye øyne. På mange måter kan det se ut som om Borgersrud har tatt opp arven etter Sverre Hartmann i sin kritikk av de etablerte historikerne.

Likevel synes der å være mangler også ved Borgersruds behandling av dette tema. Først og fremst savner jeg noe fra den diskusjonen om forsvarsets utforming og oppgaver som ble ført innad blant offiserkorpsets medlemmer, ikke minst i Generalstabens. Yrkesbefalet og reserveoffiserene hadde sin egne organisasjoner og organisasjonenes historie blir dermed en viktig kilde til å øke vår kjennskap til norsk samfunnshistorie.

Dernest er jeg opptatt av hans bruk av offiserbegrepet. Det blir noe upresist når vi skal studere krigsmaktens rolle opp gjennom tidene, særlig når vi er opptatt av studiet av makt, interesser og kontroll. Ikke la oss glemme at den norske hær i 1940 kun besto av 500 stadig tjenestegjørende befall, 1300 vernepliktig lønnet befall og 800 ditriksbefall på overgangsordning. Dermed utelukker han en rekke befall som også hadde en sterk innflytelse i samfunnet, jfr. eks. tidligere direktør i Norsk Hydro, Sam Eyde og direktør Mørk på Skabo jernbanevognfabrikk. Som reserveoffiserer tilhørte de eliten i samfunnet. Og de hadde sterke bånd innover i Forsvaret. Den felles ut-

dannelse de fikk på krigsskolen skapte bånd mellom elevene og utover selve skolegangen. Dette gjør bildet noe uklart. Vi mangler noen forbindelseslinjer.

Denne upresisheten kommer og til syne når vi betrakter befalens rolle i 1940. Feltoget hadde understreket de store variasjonene i befalens kvalitet, fra det glimrende til det utilstrekkelige. Det var mange som ikke holdt mål – verken faglig – fysisk eller sjelelig. Og dette gjaldt alle kategorier av befall. Årene som fulgte stilte befallet på ytterligere prøver som utdypet dette bildet. Det er riktig at åtte hundre offiserer, de fleste reserveoffiserer, skrev frivillig under oppropet om Den norske legion. Samtidig omfattet NS befalsgruppe ca. 1159 befall. Men det var langt fra alt befall som kapitulerte. Ikke la oss glemme Rieber-Mohn, Mons Hakeland, Laudal, Dannevig, Martin Linge m.fl.

Sammenligner vi det samlede befalskorps med andre grupperinger i samfunnet finner vi at det slett ikke kom så dårlig ut. Men tallet på antall fastlønte befall som ble forkastet maner til ettertanke: 275 fastlønte befall ble underkjent. I alt 12.231 befall ble gransket. Av disse holdt 1072 ikke mål.

Hvordan var det så i andre yrkesgrupper? Vi vet at landets 1593 tannleger hadde 5% vært NS medlemmer. I Legeforeningen ble vel 7% ekskludert. Blant medlemmene i Norges Apotekerforening ble 12% ekskludert. Av 1458 jordmødre var det 47 NS medlemmer pluss 11 som ble etterforsket på grunn av unasjonal holdning uten å være medlem i NS. I industriforbundet var 32 av 867 driftsmedlemmer med i NS. mens bare 3 av forbundets 91 personlige medlemmer hadde medlemskap i partiet.

Min neste innvending gjelder mobiliseringsspørsmålet. I mobiliseringsreglene for landsforsvaret fastsatt ved kgl. res. av 24. juni 1935 står det følgende om mobiliseringsplaner, punkt B. Bestemmelser for vakthold mv. i divisjonens kommandodistrikt. I Sikkerhetsvakter og ordensvern. Her kan vi i de alminnelige bestemmelsene finne følgende om mobiliseringsart. Mobiliseringen kan foregå stille – eller åpenlyst. Blir intet annet sagt foregår den

åpenlyst. Men en åpen mobilisering kan oppfattes som en krigserklæring. Er dette forklaringen på hvorfor regjeringen ikke ønsket å iverksette en slik mobilisering. Eller skyldes det rett og slett at hverken regjeringen eller forsvarsledelsen var klar over omfanget av det tyske angrepet? Vet vi at dette var tilfelle? Gir kildene oss noe belegg for dette? Hvis vi går til Felttjeneste II (taktiske direktiver for Hæren 1938 s.177) kan vi lese følgende: Fiendtlig landgang på vår kyst kan skje med: mindre styrker som har begrensede, kortsiktige oppdrag... større styrker som har som oppgave å sette seg fast på kysten for å skaffe angriperen en basis for sjø og luftoperasjoner eller for fremrykning inn i landet. Det er således ikke sannsynliggjort at det forelå et presist trusselbilde og en skikkelig etterretningsmessig analyse i disse tidlige morgentimene. Til det var bemanningen i Generals og Admiralstabens om natten den 9. april for liten. Er det dessuten rimelig å anta at Koth i løpet av noen sene nattetimer forkastet sin tidligere grunnfestede virkelighetsoppfatning og samlet seg om det minst sannsynlige alternativet? En tysk strategisk overfall med sikte å ta kontroll over Norge, fortrinnsvis uten kamp, for så å gjennomføre en okkupasjon av hele landet.

På en annen side er det viktig å huske at oppsettende avdeling trengte like lang tid til sine mobiliseringsforberedelser, enten mobiliseringen var stille eller åpenlyst. Det var et viktig punkt for generalstabens. Vi må heller ikke glemme at de stedene hvor tyskerne møtte norske oppsatte hæravdelinger, eks i Bergen, i Seterdal og ved Kongsberg, kom det ikke til kamp.

Forvirringen var stor.

I all ettertid kan forsøkene fra forsvarsets folk til å få lov til å mobilisere stå et glimrende eksempel på hvordan uttalte forventninger kan virke handlingslammende. Alle gikk og ventet på hverandre, ingen klarte å skjære igjennom. Det var begivenhetene selv som utløste handlingen. Ikke avventing av ordre. Men det tillå regjeringen å iverksette mobilisering – ikke offiserene. Når oberst Eriksen åpnet ild mot Blücher fulgte han sitt eget hode. Hjemmelen var nøytralitetsinstruksen. Det

samme var tilfelle i Bergen. Her hadde admiral Tank-Nilsen allerede den 8. april gitt ordre om å gjøre klar til krig, men selv ikke her klarte man å stoppe tyskerne.

Det er menneskelig å feile – ikke bare krig. Vi har tusenvis av bilkrasj hvert eneste år. Alt er menneskelig svipt. Vi blir trette, har dårlige dager, tenker på feil ting – ja selv uten slike faktorer kan vi plutselig opptre helt idiotisk. For eksempel kan en kaptein og en styrmann stå på en skipsbro og stirre på instrumenter i stedet for å navigere etter fyrlys og så gå på et skjær.

Det skjedde for mindre enn et år siden.

Borgersruds hypoteser om at det var forsvarrets egne konspirasjoner som ble utslagsgivende for nederlaget i 1940 er således i beste fall uklare.

Han synes heller ikke å ta høyde for at mange av mellomkrigstidens forholdsregler egentlig var ganske rasjonelle. Fremfor alt er det ikke vist at yrkesoffiserene fremstår som mer konspirerende enn andre embetsgrupper. Men det står fast at en norsk reserveoffiser gjennomførte det eneste forsøk på statskupp som har vært gjort her til lands. Men Quisling søkte støtte bak tyske bajonetter – ikke norske.

Danske historikere har i den senere tid gjort et stort nummer av at danske myndigheter etter krigen sto bak en bevisst omskriving av historien fordi den rolle danske politiske myndigheter spilte under krigen ble ansett som en sterk belastning for nasjonens fortsatte eksistens. Det ble bygget opp en grunnhistorie som tåkela det forhold at danskene uten synderlig motstand underkastet seg Tyskland 9. april og under besettelsen valgte et samarbeidsalternativ som i realiteten støtte opp under tyskernes krigføring. Norge har foreløpig ikke tatt et lignende oppgjør. Fortsatt pågår det en kamp om samfunnets legitime erindring. Borgersrud har lenge stått i første linje i denne kampen.

Vi hadde hatt lite innsikt i de militære forholdsregler som ble fattet på regjeringshold mot slutten av Første verdenskrig og i mellomkrigstiden, hvis ikke Lars Borgersrud hadde våget å stille vedtatte sannheter på

hodet. Skal vi lære av fortiden, må vi ikke leke blindebukker med kildene i en misforstått tro på at den sanne sammenheng kan være mindre smigrende eller fordelaktig. Konspirasjon og kapitulasjon er tankevekkende lesning for alle som er opptatt av norsk militærhistorie.

Sven-Erik Grieg Smith

– Enevoldsstatens ressursmobilisering Hæren og eneveldet i Norge 1660–1675

Av Ole Henrik Gjeruldsen
Produksjon:
Forsvarsmuseet/
Even Strømman
Trykk: S E Thoresen AS
Heftet, 143 sider
Pris kr. 60,-
ISBN 82-91218-14-5

I serien Forsvarsmuseets småskrift foreligger nå nr. 20, Hæren og eneveldet i Norge tiden 1660–1675 av Ole Henrik Gjeruldsen. Omslagsillustrasjonen er Wolfgang Heimbachs maleri fra 1660 av Fredrik III til hest (Fredriksborg Slott), men ellers er det smått med illustrasjoner og det er synd, for det er blitt en god bok om hærens organisering og ledelse samt enevoldsstatens ressursmobilisering i årene 1660–1675.

Det er faktisk disse tre stolper forfatteren har benyttet og etter en innledning om selve innføringen av eneveldet samt noen betraktninger om datidens

tankegang omkring selve kongemakten, fører forfatteren oss via endringene i maktstrukturene i Europa på 1500 og 1600-tallet samt den storpolitiske ramme rundt årene 1660–1675 rett inn i et utmerket sammendrag av Hærens organisering som avsluttes med Forsvarsreglementet av 1671 samt en egen sammenfatning av tema.

Dette er en ypperlig måte å dele stoffet opp på, og her er det den systematiske forsker som taler. Uten en slik oppdeling ville dette temaet ha blitt for tungt for den vanlige leser. Det er et absolutt pluss at Gjeruldsen også har tatt med Forsvarsreglementet av 1671, selve grunnlaget for forståelsen av stoffet. Redigeringen viser også at forfatteren har sans både for pedagogikk og systematikk. Oppbyggingen av stoffet i et tema som dette må nødvendigvis også være slik for at man som vanlig normal historisk interessert leser skal forstå sammenhengen mellom det som forfatteren beskriver, Hæren og Eneveldet.

På den ene siden fikk man altså Hæren, som nå etter 18. januar 1628 ved opprettelsen av Christian IV's norske hærorden senere populært kalt «Hærens fødselsdag» var blitt en nasjonal hær, dvs. en norsk hær, men på den annen side fortsatt var del av den felles dansk-norske krigsmakt, altså Kongens – og eneveldets militære arm og maktapparat.

Den samme empiriske oppbygning bruker forfatteren også i neste del om Hærens ledelse med gjennomgang av såvel selve Krigskollegiet, Den militære Overkommando, Den øverste militære ledelse og til slutt generalkommissariatet.

Personlig har jeg sans for tredje del om Enevoldsstatens ressursmobilisering. Her finner vi det meste om mobilisering av skatteressurser til hæren og også om inndrivning av skatterestanser samt ikke uventet en egen del om festningsbyggingen, selve investeringsdelen.

Avslutningsvis får man en historisk innføring av eneveldet, dets betydning og hvorfor det kom da det kom, med militærseringen av samfunnet, Hærens ledelse og opptrappingen av skattene slik at man hadde noe å betale utviklingen med.

Det kostet penger, men ga også bivirkninger som også kan spores i dag, – eksempelvis hvordan oppbyggingen av hæren virket på det norske samfunnet i disse årene etter Christian IV hadde etablert vår nye, nasjonale hær i 1628.

Selve det tidsrommet som beskrives, tiden 1660–1675 ligger i nordisk historie mellom to kriger, hvor året 1660 ble en personlig triumf for Kongen ved innføringen av eneveldet etter nederlag mot Sverige i 1657–1660. Eneveldet førte til en styrking av Kongemakten som igjen førte til at man både fikk en sterkere og en mer velordnet stat. Om dette forteller forfatteren lett og flytende og han klarer også å formidle til leserne hvorfor dette var nødvendig for en fortsatt militær utbygging av tvillingrikene.

Når beskatning og samfunnsstruktur er medtatt, herunder investeringer i skanser og festningsverk, så viser dette hvordan Danmark-Norge i denne periode gjennomgikk den nødvendige oppbygning og utvikling som gjorde det mulig for Kristian å erklære Sverige krig i 1675; – men se det, – det er en annen historie!

Alt i alt en meget fin, lettlest og grei bok som gir nødvendig bakgrunnsinformasjon rundt denne interessante perioden i vårt lands historie. Forfatteren (f. 1967) er engasjert som forsker ved Forsvarsmuseet og har bl.a. tidligere deltatt i prosjektet Norsk Fosvarshistorie. Hans tidligere arbeider har vært knyttet til hvilken myndighet og funksjoner stattholderen i Norge hadde i krigsårene 1657–1660 i Niels Trolles stattholderskap 1656–61 (Hovedoppgave 1997).

En fyldig litteraturliste over både ren litteratur og andre trykte kilder samt en tilsvarende oversikt over utrykte kilder gir boken tyngde og skjerper nyssgjerrigheten bl.a. til å kontrollere forfatteren; – han er god nok! Jeg leser mer enn gjerne mer fra hans hånd, men jeg savner illustrasjoner. For den som ikke er heltent kan det godt nok bli for tørt. Men prisen, – ja boken er faktisk nesten gratis! Anbefales.

Lars Reiermark